

Weis István, „a javíthatatlan, semlegesíthetetlen, örök ellenség”

1

„Minden korszak egyaránt közel van Istenhez.” (Ranke)

I.

Nemzedékének sok más tagjához hasonlóan Weis István jogászprofesszor életét is markánsan kettészelte a második világháború. Míg a két világháború között megjelent tudományos munkái révén eszmetörténészek és társadalomtudósok előtt a jogi és szociológiai érdeklődésű tudós nézeteinek rendszere mindmáig a maga teljességében bontakozik ki, a politikatörténet iránt érdeklődők pedig a szociálpolitikus és a közigazgatási szakember tevékenységének nyomait fedezhetik fel a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium és az Országos Társadalombiztosítási Intézet történetében, addig hallgatnak a krónikák arról, mi történt Weis Istvánnal 1945 után. Nincs adat arról, hogy folytatta volna tudományos munkásságát, vagy munkára jelentkezett volna az újrainduló közigazgatás vagy felsőoktatás bármely területén.²

Weis István túlélte a háborút. Áldozatául esett azonban annak a tisztogatásnak és meghurcoltatásnak, amely a Magyar Kommunista Párt hatalomért folytatott küzdelmének kísérte: kétszer internálták, majd koncepciós perben elítélték. Internálásai során Weis professzor öt internáló- és kényszermunkatáborot járt meg: Pécs, Buda-Dél, Kistarcsa, Isaszeg és Bernátkút tábora jelzik meghurcoltatásának stációit. Kálváriája azonban nem ért véget Sztálin halála és a magyar belpolitikai enyhülés idején, 1953-ban, hiába hirdetett amnesztiát a Nagy Imre-kormány, és zárták be 1953 őszén az internáló- és kényszermunkatáborokat Magyarországon.³ Weis ekkor szabadon bocsátás helyett azonnal előzetes letartóztatásba helyezték és a Markó utcába szállították,⁴ ahonnan csak büntetőpere lezajlása után került tovább: ezúttal a márianosztrai büntetés-végrehajtási intézetbe, ahol még egy évet húzott le 1954. év végi szabadulásáig.

Ki volt Weis István, és miért jutott osztályrészül ez a sors?

Weis nagypolgári, értelmiségi családban született Munkácson 1889. július 10-én. Apja kúriai bíró volt. Miután elvégezte a jogi egyetemet, 1912-ben a Belügyminisztériumba került fogalmazóként. A Tanácsköztársaság idején letartóztatták, sőt halálra is ítélték, mivel Károlyi Gyula ellenforradalmi kormányában mint belügyi államtitkár szerepelt. Kivégzésére azonban nem került sor: a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 augusztusában szabadon engedték. Horthy hatalomra jutása után először visszakerült a Belügyminisztériumba, majd 1921-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban miniszteri titkárként tevékenykedett. Kezdetben a törvényelőkészítő osztályon dolgozott, majd a közegészségügyi osztály helyettes vezetője lett. A Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumot a Bethlen-kormány idején 1922-től Vass József, neves szociálpolitikus, kereszténypárti képviselő, kalocsai nagyprépost vezette. Vass Józsefnek óriási hatása volt arra a szociálpolitika iránt elkötelezett nemzedékre, amelyhez többek között Weis is tartozott. A körülötte dolgozó tisztségviselők gondolkodása az állami szociálpolitikáról a századforduló keresztényszociális törekvésein túllépve már reformkonzervatív irányban mozdult el:⁵ ehhez az irányzathoz tartozott például Kovrig Béla szociológus professzor⁶ és Weis István is. Weis nézeteinek kifermálódására döntő hatása volt tehát Vass Józsefnek, de az 1920-as években szerzett magyar és külföldi – amerikai – tapasztalatoknak is. Ekkor kezdett publikálni is. Tanulmányai szakfolyóiratokban (*Magyar Közigazgatás, Községi Közlemények*), később a *Magyar Szemlében*, majd önálló kötetekben jelentek meg. *A közigazgatás szociális feladatairól* (1920), *A múlt és jövő*

közigazgatása – Közigazgatásunk csődje (1920) és A magyar közigazgatás szervezete (1922) című munkái előkészítették azokat a nagy lélegzetű, szintetizáló, szociografikus pontosságú írásait, amelyekben metsző élességgel írja le kora magyar társadalmának alapproblémáit.⁷

Ilyen alapvetés Weis István *A mai magyar társadalom* című, 1930-ban kiadott könyve, amely 1942-ben *Hazánk társadalomrajza* címen megjelentetett, kissé átdolgozott változatával együtt ma is a korabeli szociológia egyik legjelentősebb művének számít. Munkájában Weis, Keleti Károly, a 19. század végi nagy statisztikus nyomdokain haladva, azt a célt tűzte maga elé, hogy „az 1929. év Csonka-Magyarországának társadalmát próbálja leírni”.⁸ *A mai magyar társadalom* – és szintúgy a későbbi változat – már szerkezeti felépítésében mutatja a szerző határozott törekvését egy kifejezetten társadalomszerkezeti áttekintés elkészítésére. A könyv első négy fejezetében Weis a településformák oldaláról közelíti meg a témát (tanya, falu, város és külön Budapest). Ezután további négy fejezetet szentel a társadalom makrocsoportjainak: a kispolgárságnak, a középosztálynak, az elitnek („a felső négyezer”, a „felsőosztály”) és a proletariátusnak. Végül néhány kitekintő fejezetben foglalkozik a gazdasággal, a kulturális élettel és a politikai szociológiával, valamint a „magyar lélek”-kel is. Ez utóbbi keretében a nemzeti és egyéb kollektív identitások szociálpszichológiáját elemzi. Miként Gyáni Gábor összegzi: „Weis immár klasszikus műveiben a konzervatív beállítottságú, ám elemzőként a pártpolitikától magát messzemenően függetlenítő, éles szemű megfigyelőként is kitűnő szerző egyszerre ambicionálja a tárgyyszerű társadalomleírást és az értékelő elemzést.”⁹

Ezek után nem csodálkozhatunk azon sem, hogy *A mai magyar társadalom*ban megjelent elemzéseket Szekfű Gyula is felhasználta a *Három nemzedék* 1934-es, átdolgozott változatának írásakor.¹⁰ Szekfű látélete a Horthy-kor neobarokk, úri világáról statisztikailag és szociológiailag megalapozott háttérrel nyert Weis István társadalomanalízise által, hiszen Weis is a magyar társadalmi struktúra töredékes szerkezetét és az egységes közszellem hiányát emelte ki munkájában, jóllehet ezek meghaladásában ő Szekfűvel ellentétben jóval szkeptikusabban tekintett az állami szerepvállalásra, s nagyobb megértéssel viseltetett az önkormányzatiság elve és a parlamentarizmus iránt.¹¹

*Weis István feleségével, Frumberger Emiliával*¹²

Weis rendkívüli éleslátással vette észre a magyar társadalom – s különösen a középosztály – két jellemvonását. Egyrészt, hogy mindenki többnek akar látszani, mint ami, másrészt, hogy a különböző magyar társadalmi osztályok kölcsönösen lenézték egymást. „A régi mágnás – írja Weis – lenézi az új bárót, sőt az ősmagyar családból származó indigénát is; a bankár vagy gyáros báró lenézi a tisztviselői arisztokráciát, azonban – nagyobb műveltségére vagy legalább munkateljesítményére hivatkozva – a régi gróftól is; a felsőbb osztályok lenézik az elerőtlenedett, anyagi tönk szélére került középosztályt, amely nemcsak az alsóbb osztályokkal szemben érvényesíti olykor beteges hiúságként feltűnő és bántó, de csak külsőségekben érvényesülő osztálytudatát, hanem a mágnástisztelet ellenére felfelé is, bírálván a felsőbb osztályok önzését és élvezetvágyát; a földműves lenézi a kereskedőt, a városi embert, a kabátosokat; ez legjobban megnyilvánul a módos nagyparasztnál.

Lenézi azonban a törpebirtokost, a napszámost is; a gyári munkás marxista megvíthatatlan elméletének talapzatáról megveti az összes polgári osztályokat, de a szakszervezetekbe nem tömörült osztályon kívülieket is.”¹³ Weis ebből arra a társadalomtörténeti következtetésre jutott, hogy a magyar társadalom nem szervesült, hanem különböző társadalmi rétegei egymástól függetlenül, mintegy „zsombékokon” élnek.¹⁴

Weis a Faluszövetség elnökeként 1931-ben egész könyvet szentelt a mezőgazdasági szociálpolitika hiányosságainak. A gazdasági világválság kellős közepén ugyanazokat a problémákat érzékelte, mint amelyek a statisztikai adatokban is tükröződtek. A szerző szerint a vidéken tapasztalható nyomor legfőbb oka a mezőgazdasági munkavállaló kiszolgáltatott helyzete. A falusi ember sok szempontból hátrányosabb helyzetben él, mint a városi munkavállaló. A falut Weis szerint az orvosi ellátás elégtelensége, a csecsemőhalandóság magas aránya, az egészségtelen táplálkozás, a zsúfolt és az egészségügyi követelményeknek nem megfelelő lakások, valamint a műveletlenség jellemzi. „Mindez eléggé gondolkodóba ejthet akkor, amikor a szegény, kőrengetegbe szorított, valójában azonban kibontakozni kezdő szociálpolitika előnyeit élvező, megelőző egészségügyi szolgálattal, jótékonyági intézményekkel, gyógyító intézetekkel rendelkező, sportoló városi embert az állítólag erőtlő duzzadó, szabad levegőn mozgó, jól táplált falusi emberrel szembeállítjuk.”¹⁵

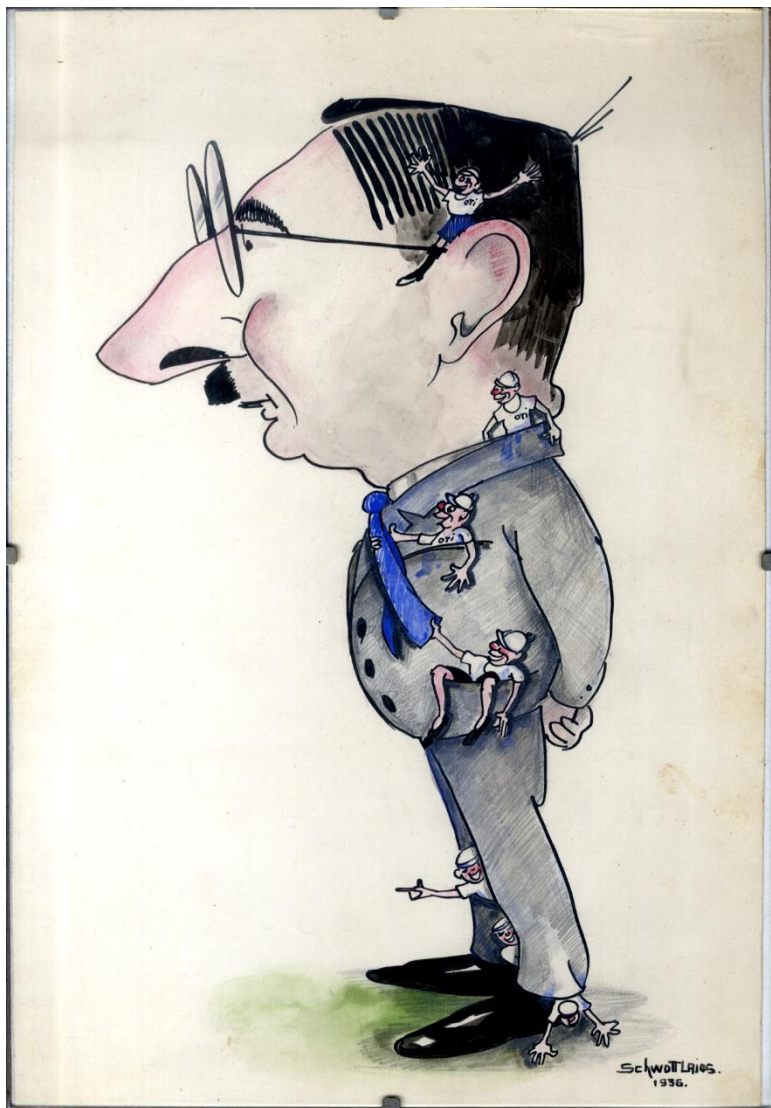
Weis István 1934-ben

E kötetében Weis legfőbb törekvése a faluról kialakult hamis kép megváltoztatása volt. A Faluszövetség elnökeként a vidéki ember mindennapi életét sokkal esetesebbnek és szociális szempontból kiszolgáltatottabbnak ábrázolta, mint a magyar társadalom többi rétegéét. Tiltakozott a korszak uralkodó felfogása ellen, amely szerint a falusi társadalom a kisgazdaosztállyal azonos. A *magyar falu* című műve külön tárgyalta a 10 holdnál kisebb törpebirtokos, a nincstelen mezőgazdasági munkás, a mezőgazdasági cseléd és a falusi kisiparos helyzetét. Arra a következtetésre jutott, hogy ezek a rétegek szenvedik meg leginkább a gazdaság strukturális és működési ellentmondásait. A Nagyatádi-féle földreformtörvényt kritizáló szerző újabb földosztást sürgetett.

A magyar falu című könyvecske nagy port kavart. Somssich László, az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) elnöke levélben fordult Bethlen István miniszterelnökhöz, hogy a Népjóléti Minisztériumban dolgozó Weist figyelmeztessék, „állami tisztviselőnek nincs joga izgatni azon kormány intézkedései ellen, amelyeket ő is szolgálni hivatott”.¹⁶ Bethlen továbbította a sérelmező levelet Szekfű Gyulának is, mivel *A magyar falu* a Magyar Szemle kiadványaként jelent meg, és kérte Szekfűt: „a jövőre nézve nagyobb körültekintéssel méltóztatassatok vigyázni arra, hogy mit adtok ki a »Magyar Szemle« cégjelzéssel”.¹⁷

Schwott Lajos 1936-ban készített karikatúrája Weis Istvánról

Weis ekkor egy figyelmeztetéssel megúsza, ám ez nem vette el a kedvét attól, hogy továbbra is éles szemmel és éles nyelvvel lássa meg és tegye szóvá azokat a társadalmi jelenségeket, amelyek az 1930-as évek Magyarországot jellemezték. Elemezte és kritizálta az osztályok közötti „klikkesedés” folyamatát, hasonló következtetésekre jutva, mint kortársai közül többen:¹⁸ megállapította, hogy az egyes rétegek közötti szakadék a két világháború közötti időszakban mélyült, ehhez társult az alacsonyabb rétegek lenézése és a gőgös elzárkózás tőlük.

Az 1942-ben megjelent Hazánk társadalomrajzában már fontos motívum a nők szerepének megvilágítása is. Weis szerint a női tudatlanság sok esetben közrejátszik a szociális nyomorban. A falusi nő hétköznapjait megvilágító szerző élesen bírálta a nagyfokú tudatlanságot, és kifejezetten támogatta a nők háztartási ismereteinek bővítését.¹⁹

Tudományos munkássága hivatali előmenetelét is segítette: Weis 1933-ban az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) vezérigazgatója lett, ahonnan 1936-ban nyugdíjazták, ám 1938-ban újra minisztériumi állást vállalt: az ún. felvidéki minisztérium osztályvezetője lett, ahol feladata a visszacsatolt terület közigazgatási integrációjának megszervezése volt. 1941-ben közellátási államtitkár lett. Emellett tanított a Pécsi Egyetem jogi karán egészen 1945-ös internálásáig.

II.

Az internálás intézménye 1945-től egyike volt a háború alatti politikai magatartást szankcionáló intézkedéseknek. Az akkoriban életre hívott igazolóbizottságok, valamint a háborús és népellenes bűntettekben ítélező népbíróságok határozatai, illetve ítéletei a büntetés egyik formájaként rendelkeztek el internálást. A 81/1945. számú miniszterelnöki rendelet²⁰ arról intézkedett, hogy az internálás legrövidebb időtartalma

hat hónap lehet, azonban ennek letelte után az internálótáborba utalt személy csak abban az esetben volt szabadon bocsátható, ha internálásának tartama alatt példás magatartást tanúsított. Az internálások lebonyolításával a kommunista kézben lévő politikai rendőrséget bízták meg, azonban a párt vezetői nem voltak megelégedve az antifasiszta számonkérés kezdeti eredményeivel. Ezért először Budapesten, később országosan is kiterjesztették a politikai rendőrség internálással összefüggő hatáskörét. Nem csupán azokat internálták, akik a népbíráskodásról szóló rendelet értelmében háborús bűnökkel, népellenes büntettekkel, illetve vétségekkel voltak gyanúsíthatóak, hanem azokat is, akik a korábbi vagy az 1945 tavaszán tanúsított „fasiszta, népellenes” magatartásuk miatt veszélyesek lehettek „az ország demokratikus szellemben való újjáépítésére”.²¹ Ez alapján internáltak „németbarátokat”, és nagyon sok, a volt kormánypárthoz, a Magyar Élet Pártjához, illetve különböző egyesületekhez tartozó személyt is. Ebbe a körbe sorolták 1945-ben Weis Istvánt is.

Az Államvédelmi Hatóság számára készített 1952. szeptember 26-án kelt önéletrajza szerint Weis Istvánt Pécsen 1945 tavaszán azért internálták, mert „túlságosan jobboldaliak voltak előadásai és az ifjúságot is úgy nevelte”.²² A pécsi rendőrkapitányság internálási véghatározata szerint Weis internálása „a német megszállás és nyilaskeresztes uralom idején tanúsított politikai magatartása miatt vált szükségessé”.²³ Fellebbezésében azonban Weis tagadja, hogy bármilyen politikai vagy egyéb szerepet vállalt volna a nyilas uralom idején. Mint írja, politikai pártnak 1922 óta nem volt tagja – 1919 és 1922 között a Keresztényszocialista Párt tagja –, miközben egy percig sem titkolja, hogy konzervatív, jobboldali beállítottságú. Már fellebbezésében is tetten érhető Weis megnyilatkozásainak az a sajátossága, hogy véleményét, világnézetét és politikai pártszimpátiáit (illetve ellenszenvét) soha, semmilyen körülmények között nem tagadta meg. Ellenkezőleg: megtörhetetlenül, szinte pimasz hetykeséggel mintegy a politikai rendőrség szájába adja azt, amit sokan inkább kisebbíteni, relativizálni, elkendőzni igyekeztek volna: „Mint egyetemi tanár előadásaimat természetesen ki kellett terjesztenem a fascista, a nemzeti szocialista és bolsevista szociálpolitikára [...]. Mint tudós ma is az a felfogásom, hogy a szociálpolitikai téren a tengely-államok meghaladták a liberális kapitalista államokat” – írja. Valamint: „Fanatikusan dolgoztam Magyarország igazságáért, mindenféle nemzet között, mellett és ha kellett ellen.” Majd a következő hitvallást teszi: „Életem nyitott könyv, lapjai tisztán tükrözik vissza egy munkás, becsületes, szorgalmas, dolgozó, tudományos és mindenek felett ízig-vérig magyar élet folyamatát, melyre Hazánknak éppen most van a legnagyobb szüksége; áldozatos és egyéni érdektől mentes – ma sincs semmiféle vagyonom – a közért folytatott munkásságom nem internálást, hanem úgy érzem, elismerést érdemel.”²⁴

Elismerést ugyan ekkor sem kapott, de a népbíráóság felmentette. Szabadon bocsátásában vélhetően közrejátszott családja közbelépése is: Weis István felesége 1945 tavaszán már súlyosan beteg volt, és a családnak – Weis idős szüleivel együtt – ki kellett költöznie a Pécs, Megye u. 7. szám alatti házukból. Weis édesapja megrendítő levélben kérelmezte fia szabadon bocsátását a hatóságoktól, hiszen, mint írja: „Miközben menyem rákos daganatával szenved, mi a feleségemmel súlyos betegségében ápolni nem tudjuk. Én 92 éves vagyok, feleségem pedig 84. Mindketten elaggott, beteges, gyámoltalan állapotunkban magunk is gondozásra és ápolásra szorulunk.”²⁵ Bűncselekmény hiányában Weis felmentették, és 1945. november 1-jén rendőrhatalósági felügyelet alatt hazatérhetett, hogy ápolja családtagjait, ám a népbíráóság határozatában kifejtette, hogy „a gyanúsított erősen konzervatív, sőt reakciónak nevezhető beállítottságánál fogva nem alkalmas az ifjúság vezetésére, még kevésbé arra, hogy egyetemi katedráról hirdesse tudományos mezbe öltöztetett tanait. Ettől eltekintve, a gyanúsított magatartása és művei nem olyanok, amelyek kimerítenék a népbíráósági rendeletekben meghatározott büntettek valamelyikének tényálladási elemeit.”²⁶ Következésképpen Weis egyetemen nem taníthatott tovább, 1948. április 6-áig, második internálásáig nyelvórák adásából tartotta fenn magát és családját.

Második internálásának oka „embercsempészes és híradási kísérlet” volt. Weis állítólag tagja volt egy olyan szövetségnek, amely jobboldali politikusok külföldre jutását segítette, illetve a szövetség külföldre menő tagjának tanácsokat adott. Ekkorra azonban már nem csupán az ő élete változott meg – felesége halála után felköltözött Budapestre –, hanem az ország sorsában is olyan fordulat állt be, amely 1945-ös internálását csupán a későbbi előjátékának láttatja.

Míg 1945-ben nem találtak büntetendő cselekményt magatartásában és írásaiban, addig egy 1950. július 26-án kelt összefoglaló jellemzés már úgy ítéli meg, hogy Weis István „harcos, hangos és kiállós ellensége a marxizmusnak, a munkásosztálynak. Lenéz mindent, amit a népi demokratikus köztársaság csinál. [...] Maga köré gyűjti környezetét és állandóan agitálja eszméi számára és bizonyítja a demokrácia tévedéseit. [...] Javíthatatlan, semlegesíthetetlen, örök ellenség.”²⁷

A vádnak, miszerint tagja lett volna egy olyan szövetségnek, amely jobboldali politikusok külföldre szöktetését intézte és tanácsokat adott volna, igazságmagja abban foglalható össze, hogy Weis István 1946 nyarán közigazgatásra vonatkozó tanácsokat adott Sulyok Dezső új pártjának.²⁸ A Magyar Szabadság Párt Kiss Ferencen – a később az FM-perhez csatolt hűtlenségi perben elítélt, nyugati kapcsolatokkal rendelkező újságírón – keresztül kereste meg Weist, hogy vegyen részt a párt programjának kidolgozásában. Kiss Ferenc és Weis elmondásuk szerint ez ügyben kétszer találkoztak, Weis szavai szerint azért, hogy adjon „politikai tanácsokat arra az esetre, hogy hogyan szervezzék meg a közigazgatást a Szabadság Párt választási győzelme esetén”.²⁹ A Magyar Szabadság Párt programjába vélhetően Weis szakmai meggyőződését tükrözve került be az a félmondat, amely szerint az MSZP olyan politikát kíván folytatni, ahol „az autonóm önkormányzaton nyugvó demokratikus népi közigazgatás együtt dolgozik kisebbségével”,³⁰ vagyis képes a demokrácia működési elvei szerint eljárni. Ezért a félmondatért azonban sokat fizetett Weis, mert Kiss Ferenc hűtlenségi perében, amelyben Weist is kihallgatták, a vád részéről ugyanez már így hangzott: Weis és Kiss arról egyeztettek, hogy „a népi demokratikus államrend megdöntése esetén a szocialista beállítottságú tömegekkel szemben milyen kényszer-rendszabályok lennének alkalmazandók”.³¹

Kiss Ferenc hűtlenségi pere az FM-ügy egyik szatellitpere volt, amely csupán annyiban kapcsolódott a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselői ellen folytatott eljáráshoz, hogy Kiss Ferenc unokaöccsétől, az FM agrárpolitikai ügyosztályán dolgozó Kiss Elemértől szerzett meg olyan anyagokat, amelyeket az akkor már külföldre távozott Sulyok Dezsőhöz kívántak eljuttatni. Az FM-ből, illetve máshonnan is származó iratokat Kiss Ferenc mozdonyvezetők segítségével akarta Ausztria angolszász megszállás alatt álló területére juttatni, hogy onnan Sulyoknak továbbítsák. A határőrség azonban a bőrdöket lefoglalta, Kiss Ferencet és Kiss Elemért pedig 1948. március 5-én, illetve 7-én letartóztatta. Perük lezárultával a Budapesti Népbíróság mindkettejüket első fokon életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, amelyet később 15 év fegyházra módosítottak.³²

Weis Kiss Ferenc letartóztatáskor került ismét a politikai rendőrség látókörébe. A „közigazgatási jellegű” tanácsadást Weis Kiss perében és később a sajátjában is elismerte.³³ Ezt hatványozta azután a politikai rendőrség „embercsempészes és híradási kísérlet”-té, amely indokul szolgált második internálásához. Weist 1948. április 6-án letartóztatták és a Buda-déli internálótáborba szállították, ahol november 1-ig Kiss Ferencsel együtt volt fogdában. Ellene nem emeltek vádat, de szabadon sem engedték, hanem a Kiss-perben történt kihallgatása után, 1949. április 30-án Kistarcsára vitték, ahonnan előbb Isaszegre, majd a bernátkúti kényszermunkatáborba került.

A bernátkúti kényszermunkatábor történetéről keveset tudunk. 1949-ben 600 holdon jött létre a Bernátkúti Állami Gazdaság, ahol a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet³⁴ adatai szerint 1950-ben kezdődött meg a rabmunkáltatás. Bernátkút sok más táborhoz hasonlóan az Államvédelmi Hatóság kezelésében működött.³⁵ Az internáltak

legtöbbjének ez már a harmadik internálási helye volt, és a rendelkezésre álló források szerint megállapítható, hogy sok értelmiségi, két világháború közti tisztviselő és katonatiszt raboskodott itt.³⁶ Weis esete is ezt a megállapítást támasztja alá.

Weis István 1963-ban kiállított személyi törzslapja

Személyi törzslap

1. Családi és utónév: **WEIS ISTVÁN**

2. Előd (szülő) neve: **WEIS ISTVÁN**

3. Családi állapota: **hozvegy**

4. Születési helye: **MUNKÁCS** város község

5. Születési idője: **1889 július 10** év hó nap

6. Állampolgársága: **magyar**

7. Állampolgársága: **m**

8. Apja keresnői neve: **KOMKA VILMA**

9. Apja családi és utónév, születési helye: **WEIS KÁROLY MUNKÁCS**

10. Munkahelye: **Magyar Posta**

11. Szakképzettség: **postás**

12. Munkahely száma: **F 072750**

13. Családi és utónév: **WEIS ISTVÁN**

14. Foglalkozás: **postás**

15. Születési helye és ideje: **Budapest** város község **II. ker. József** utca **61** házsz. **50** házsz. **3** házsz.

16. Házasságkötés helye és ideje: **Budapest** város község **II. ker. József** utca **61** házsz. **50** házsz. **3** házsz.

17. Állampolgársága: **magyar**

18. Vált-e 1945 előtt külföldön: **USA, Amerikai Egyesült Államok**

19. Ház: **USA, Amerikai Egyesült Államok**

20. Katonai szolgálatok teljesítései: **USA, Amerikai Egyesült Államok**

21. Katonai igazolvány száma: **USA, Amerikai Egyesült Államok**

22. Katonai állomány: **USA, Amerikai Egyesült Államok**

ÁBT L 3.1.9 V - 8463

V-8465 Szék 1965.1.28. Weis

Egy Bernátkúton elkövetett öngyilkossági kísérlet kapcsán 1952 szeptemberében Weis azzal vádolták meg, hogy „rémhírterjesztéssel” ő volt az oka rabtársa öngyilkossági kísérletének. Az ÁVH 1952. október 23-i jelentése szerint „különböző háborús rémhírek terjedtek el az internáltak között. Ezek a rémhírek fokozták az internáltak elkeseredését és csökkentették a munkateljesítményt. Ennek eredményeként Gink Aladár internált öngyilkossági kísérletet tett.”³⁷ Majd megállapítják, hogy Weis István köré „volt katonatisztek, valamint a horty [sic!] rendszer volt közigazgatási vezetőiből egy klikk tömörül”. A klikk tagjai Weis mellett: Tavasz Endre, volt VKF. II. alezredes; Krasznai László, volt csendőr százados; Lévárdi Henrik, volt horthysta repülő tisz; Szász Endre, volt katonatiszt; Gyarak Sándor, egykori szolgabíró; Kiss Sándor, volt VKF. II. ezredes; és Csóka László, volt polgármester.

Tanúkihallgatási jegyzőkönyvek szerint Weis már Isaszegen is igyekezett maga körül csoportot képezni, amit azután Bernátkúton is megtett. Csoportja az amerikaiakat várta, illetve az ÁVH-sokat fenyegette meg azzal, hogy ha rendszerváltozás lesz, hogyan állnak bosszút rajtuk. „A mi időnkben ezért majd öt évet fogtok kapni!” – mondta állítólag Weis az egyik örnek.³⁸ A „rémhírterjesztés” pesszimistább változata abban merült ki, hogy Weis úgy nyilatkozott, soha sem lesz szabadulás a táborból. Előfordult, hogy engedély nélkül leült a munkahelyén – ne feledjük Weis 1952-ben 63 éves –, ami miatt három nap fogdát kapott, és munkateljesítményére is panasz volt, miszerint az elvárt teljesítmény 70%-ára képes csak.³⁹

A szabadulás valóban nem nagyon akart körvonalazódni. A Nagy Imre-kormány által meghirdetett amnesztia idején ugyan sorra zárták be az internáló- és kényszermunkatáborokat, de Weis nem térhetett haza: Bernátkútról egyenesen a Markó utcába vitték, ahol „a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés előmozdításának büntette és folytatólagos izgatás” vádjával elővették 1946–47-es ügyét a Sulyok-párttal – azt a bizonyos félmondatot. Weis most sem mondott mást, mint annak idején Kiss Ferenc perében: valóban adott tanácsokat a Magyar Szabadság Pártjának, de

szöktetésben – sem Sulyok, sem mások esetében – nem vett részt. A bíróság 1953-ban azonban ezt már a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésként, az internáló- és munkatáborbeli rémhírtérjesztést pedig folytatólagos izgatásként aposztrofálta. Következésképpen a budapesti megyei bíróság bűnösnek találta, és 1953. november 12-én született ítéletével tíz év börtönre és vagyonelkobzásra ítélte. Weis fellebbezett az ítélet ellen. Végül a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1954. január 6-án hét év börtönre, a közügyektől 10 évig való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra módosította az elsőfokú ítéletet. A hét év börtönbüntetésbe beleszámították az internálásban eltöltött időt. A maradékot Weis a márianosztrai büntetés-végrehajtási intézetben töltötte le, ahonnan 1954 végén szabadult.

Az idős Weis István

Weis István ezután „hazatérhetett”. 65 éves volt. Felesége és szülei már régen nem éltek, vagyonát elkobozták, könyvtára a Pécsi Egyetemi Könyvtár állományába tagozódott be. Testvére gyermekei és unokái fogadták be, élete hátralévő részében velük és nekik élt. Nyugdíjat nem kaphatott, ezért szabadulása után nem sokkal dolgozni kezdett, hogy nyugdíjjogosultságot szerezzen. Először éjjeliőrként dolgozott különböző budapesti nagy építkezéseken: a Felvinci úton és a Budaörsi úti lakótelep építkezésein. Unokahúgai ide jártak fel hozzá az ötvenes évek végén érettségire készülni, nyelvet tanulni... Később a Radnóti Színházban lett portás, ahonnan 1963 decemberében vonult állami nyugdíjba. 1973-ban bekövetkezett haláláig tágabb családjával élt, kizárólag családtörténetet írt, azt is csupán 1910-ig jegyezte fel, hogy a vele történetek semmiképpen se szerepeljenek benne.⁴⁰

Így nem tudjuk azt sem, mit mondott történelem érettségire készülő unokahúgainak, és azt sem, mit írt volna saját életéről. Egy dolog azonban biztos: Weis István nem tört meg és nem alkudott meg, nem kötött kompromisszumot, és nem távozott el az országból, unokahúgai elmondása szerint egész életében a Szózat intelméhez tartotta magát: „Itt élned, halnod kell.”

¹ Ranke, 1971: 60.

² Weis lexikonokból elérhető életrajzi adatai mindenütt hiányosak, megállnak 1945-nél, így azokból nem csupán az 1945 utáni életrajzi adatok hiányoznak, de még a halálozás dátuma sem derül ki. Weis István 1889. július 10-én született Munkácson és 1973. március 1-jén halt meg Budapesten. A Farkasréti temetőben nyugszik. Az életrajzi adatok megszerzéséért ezúton fejezem ki köszönetemet Kozák Péternek.

³ Bank, 2004: 107–130.; Bank–Gyarmati–Palasik, 2012: 53–57.

⁴ Ebben osztozott sok társával. Ugyan Nagy Imre kormányra kerülése után nem sokkal felszámolták az internáló- és kényszermunkatáborokat, de 1953 utolsó hónapjaiban is ítélték még el koncepciós perekben olyanokat, akik előzőleg internálva voltak. Erről lásd Gyarmati–Palasik: 2013, 21–22.

⁵ Egresi, 2008: 28.

⁶ Kovrig Béla életéről lásd: Petrás Éva: Utószó Kovrig Béla *Magyar társadalompolitika* (1920–1945) című művének új kiadásához. In Kovrig, 2011: 317–337.

⁷ Az említettekén kívül Weis István legfontosabb munkái: *A mai magyar társadalom* (Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1930); *Hova? A magyar jövő útja* (Budapest, Athenaeum, 1931); *A magyar falu* (Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1931); *Hazánk társadalomrajza* (Budapest, Országos Közoktatási Tanács, 1942).

⁸ Weis, 1930: 7.

⁹ Gyáni, 1998: 170–171.

¹⁰ Szekfű, 1934: 405.

¹¹ Weis, 1931a: 43–92.

¹² A tanulmányban közölt fotók a család tulajdonában vannak, közlésükért ezúton mondunk köszönetet.

¹³ Weis, 1930: 144–145.

¹⁴ Gyurgyák, 2007: 358.

¹⁵ Weis, 1931b: 23–24.

¹⁶ Somssich László grófnak, az OMGE elnökének levele Bethlen István grófhhoz Weis Istvánnak „A magyar falu” című könyve és az 1920. évi földreformot bíráló megállapításai ügyében. Szinai–Szűcs, 1972: 408.

¹⁷ Bethlen István gróf levele Szekfű Gyulához Weis István „A magyar falu” című könyve ügyében. Uo. 409. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a *Magyar Szemle* már 1930-tól közöl Weistől olyan cikkeket, amelyek egy újabb földreform mellett érveltek. Lásd Takáts, 2007: 115.

¹⁸ Lásd például a népi szociográfiát, illetve Szekfű Gyula, de Erdei Ferenc írásait is.

¹⁹ Egresi, 2008: 353–355.

²⁰ 81/1945. ME számú rendelet a népbíráskodásról; Debrecen, 1945. január 25. Lásd www.1000ev.hu (utolsó letöltés dátuma: 2013. október 5.).

²¹ Bank–Gyarmati–Palasik, 2012: 20–22.

²² ÁBTL 3.1.9. V-8463. Gyanúsított jegyzőkönyvhöz csatolt önéletrajz, 1952. szeptember 26. 16.

²³ ÁBTL 3.1.9. V-8463. Weis István fellebbezése a 761/1945. sz. internálási véghatározattal szemben. 17.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 21.

²⁶ Uo. 23.

²⁷ Uo. 9.

²⁸ A Magyar Szabadság Pártról és programjáról lásd: Izsák, 1994: 69–82. és 88–97.

²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-8463. Weis István gyanúsított jegyzőkönyve, 1952. szeptember 26., 16.

³⁰ A Magyar Szabadság Párt programja. Izsák, 1994: 245.

³¹ Cseszka, 2012: 84.

³² Uo. 83–87.

³³ ÁBTL 3.1.9. V-86000/51.

³⁴ Bernátkúton ma is börtön, illetve fogház van, a Pálhalmi Büntetés-végrehajtási Intézet alá rendelve működik Dunaújváros közelében.

³⁵ Az Államvédelmi Hatóság üzemeltette és felügyelte a Conti utcai és a Kozma utcai Állambiztonsági Büntetőintézetet, a Mosonyi utcai Állambiztonsági Fogházat, a váci Állambiztonsági Büntetőintézetet, a kistarcsai internálótáborot, a recski, a tiszalöki, továbbá a kecskeméti, majd a kazincbarcikai, a bernátkúti és a sajbóabonyi kényszermunkatáborokat. Lásd Bank–Gyarmati–Palasik, 2012: 22. A munkatáborokról bővebben www.munkataborok.hu (utolsó letöltés dátuma: 2013. október 1.).

³⁶ Pál, 2010.

³⁷ ÁBTL 3.1.9. V-8463. Jelentés, 1952. október 23.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-8463. Dömjén Miklós tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1952. október 17., 13.

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-8463. Javaslat, 1952. szeptember 26., 7.

⁴⁰ A családtörténeti adatokat köszönöm Weis István két unokahúgának: Rácz Mártonné, született Párniczky Klárának, illetve Folk Gyözőné, született Párniczky Máriának, akik 2013. szeptember 26-án álltak rendelkezésemre.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-8463 Dr. Weis István

V-86000/13. Kiss Ferenc FM-ügy

Hivatkozott irodalom

Bank, 2004

Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a történeti levéltárban. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, L'Harmattan – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Bank–Gyarmati–Palasik, 2012

Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok”. *Internálók és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945–1953*. Budapest, L'Harmattan – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Cseszka, 2012

Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre (1945–1953)*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Egresi, 2008

Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények, 1919–1939*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Gyáni, 1998

Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris.

Gyarmati–Palasik, 2013

Gyarmati György – Palasik Mária: Az ÁVH intézménytörténetének társadalmi-politikai környezete, 1953–1956. In *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, L'Harmattan – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Gyurgyák, 2007

Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. Budapest, Osiris.

Izsák, 1994

Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956*. Budapest, Pannónia könyvek.

Kovrig, 2011

Kovrig Béla: *Magyar társadalmpolitika (1920–1945)*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Pál, 2010

Pál Zoltán: Internálások Magyarországon (1945–1953). *Kommentár*, 2. sz.
www.kommentar.hu

Ranke, 1971

Ranke, Leopold von: *Über die Epochen der neueren Geschichte: Historisch-kritische Ausgabe*. (Hrsg. Theodor v. Schieder – Helmut Berding.) München, Oldenbourg Verlag.

Szekfű, 1934

Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, Egyetemi Nyomda.

Szinai–Szűcs (szerk.), 1972

Szinai Miklós – Szűcs László (szerk.): *Bethlen István titkos iratai*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Takáts, 2007

Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Budapest, Osiris.

Weis, 1930

Weis István: *A mai magyar társadalom*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.

Weis, 1931a

Weis István: *Hova? A magyar jövő útja*. Budapest, Athenaeum.

Weis, 1931b

Weis István: *A magyar falu*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.

Weis, 1942

Weis István: *Hazánk társadalomrajza*. Budapest, Országos Közoktatási Tanács.